

Laat de poppetjes dansen

Bernadette Verhoef

Hop Marjanneke, stroop in 't kanneke

Laat de poppetjes dansen

Eertijds was de prins in het land

En nu die kale Fransen

Dit kinderliedje of beter gezegd volks- of protestliedje is rond 1800 ontstaan. De Franse troepen werden eind 18e eeuw als bevrijders ingehaald. In dorpen en steden ontstonden revolutionaire comités, geleid door die van Amsterdam, die de macht overnamen. De revolutie bracht nieuwe namen en nieuwe gezichten in de bestuurscolleges, allen moesten de revolutie gunstig gezind zijn. Na de rustig verlopen Bataafse Revolutie stond eindelijk de wil van het volk centraal.

De euforie verdween echter niet lang daarna, toen de Fransen de rekening voor hun hulp presenteerden.

Marianneke verwijst naar het symbool van Frankrijk: de maagd Marianne. Over wie er met de poppetjes bedoeld worden, zijn meerdere mogelijkheden: de Franse soldaten of prinsgezinden. De prins is de gevluchte stadhouder Willem V. De Fransen werden als kaal omschreven: arm en zonder spullen, maar vooral zonder pruik. Die pruik was het symbool voor de periode vóór de Franse Revolutie in 1789. Pruiken werden toen gedragen door de adel en de regenten.

Nieuwe ideeën

In 1781 vormden de Nederlanden een bondgenootschap, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Ze bleven echter zelfstandige gewesten. Van een grondwet is dan nog geen sprake. In onze streken behielden de regenten de macht, alleen op buitenlandse politiek en defensie werd samengewerkt. Een kleine groep vermogende families hadden een goed en aangenaam leven, het merendeel van de bevolking is arm en werkloos.

In de 18^e eeuw kwam een nieuwe, intellectuele stroming op: de Verlichting. Geïnspireerd door de verlichtingsfilosofen en de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1775-1783) kregen moderne politieke idealen ook in de Republiek steeds meer aanhangers. Er werden vragen gesteld bij de grote verschillen in macht en rijkdom tussen die kleine bovenlaag en de rest van de bevolking. Verlichtingsdenkers waren van mening dat iedereen gelijk was want volgens hen was kennis belangrijker dan afkomst. Het gebruik van verstand en waarneming stelden zij in plaats van geloven. Door deze manier van denken waren mensen niet langer willoze wezens, die onderworpen waren aan een hogere macht van een god of een vorst die hun leven bepaalde.

Steeds meer burgers voelden zich aangetrokken tot deze nieuwe ideeën en idealen en het streven naar meer democratie. De opkomende burgerklasse wilde een belangrijkere rol gaan

spelen binnen een nieuw staatsbestel. Men deelde zijn mening hierover in tijdschriften en op pamfletten. Mensen wilden meer politieke invloed, meer macht, zelf meepraten en zelfs zelf mee regeren. Barrières moesten verdwijnen. Waarom waren grote groepen nog steeds uitgesloten van de macht, alleen omdat zij minder geld hadden of katholiek waren? Burgers werden opgeroepen zich te bewapenen en hun rechten desnoods met geweld op te eisen.

De spanningen lopen op.

In 1781 werd een felle aanklacht tegen de heerschappij van stadhouder Willem V gericht onder het Nederlandse volk verspreid. Dit pamflet geldt als de start van de Patriottentijd. Deze patriotten wilden hervormingen, keken niet naar afkomst of godsdienst. Iedereen mocht lid worden. Ze kozen zelf hun leiders en trokken ten strijde tegen de aanhangers van Willem V, de prinsgezinden of orangisten

In het hele land werden burgerkorpsen opgericht waar burgers werden geoefend en bewapend. Ze droegen uniformen waardoor ze op straat herkend werden. Ze kwamen op voor hun eigen belangen onder de leuzen: Voor vrijheid, gelijkheid en broederschap.

Zo ontstond eind 18^e eeuw een sterk gepolariseerde samenleving: men was of patriot of prinsgezind.

In 1787 escaleerde de situatie en brak er een korte burgeroorlog uit. Rellen in Hattem en Elburg zetten een kettingreactie van gebeurtenissen in gang met als gevolg dat Willem V ontslagen werd als stadhouder van Holland. Hij vertrok uit Den Haag en nam zijn intrek op Het Loo. Willem was nog wel stadhouder van de andere gewesten. Door dit vertrek voelden de patriotten zich gesterkt.

Met de hulp van de broer van zijn vrouw Wilhelmina van Pruisen, de koning van Pruisen, wist de stadhouder terug te vechten. Pruisische troepen vielen de Republiek binnen. De patriotten werden verslagen en de orangisten namen vaak op gruwelijke wijze wraak. Zij koelden hun woede op de 'goddeloze' patriotten. Hun huizen werden geplunderd en in brand gestoken. Patriotten werden bedreigd en verjaagd. Duizenden vluchtten onder andere naar Brabant, Vlaanderen, Amerika en Frankrijk. Hun idealen bleven, maar dan wel ondergronds.

Willem V ging keerde terug naar Den Haag waar hij enthousiast werd ontvangen. Burgerkorpsen werden ontbonden, benoemingen ongedaan gemaakt en patriottische leiders verbannen. De stadhouder was machtiger dan voorheen, maar dat zou niet lang duren!

Van patriot naar Bataaf.

De gevluchte patriotten in Parijs vonden in Frankrijk wel gehoor voor hun ideeën en idealen die daar al langer leefden en steeds sterker werden. Ze noemden zich voortaan Bataven, naar de door de Romeinen tot slaaf gemaakt Bataven die in 70 AD in opstand kwamen tegen de Romeinse overheersing.

In Parijs richtten de 'Nederlanders' het Revolutionair Comité op om Willem V te verdrijven. Hij was in hun ogen een tiran. Met Franse hulp wilden ze de stadhouder van de troon stoten en de Republiek bevrijden. Hun strijd was alleen tegen Willem gericht en niet tegen het

Nederlandse volk. Willem begon zich zorgen te maken over deze beweging toen de koning en koningin van Frankrijk op 21 januari 1793 hun hoofden verloren en de strijd in Frankrijk grimmig werd. In datzelfde jaar verklaard Frankrijk Willem V de oorlog.

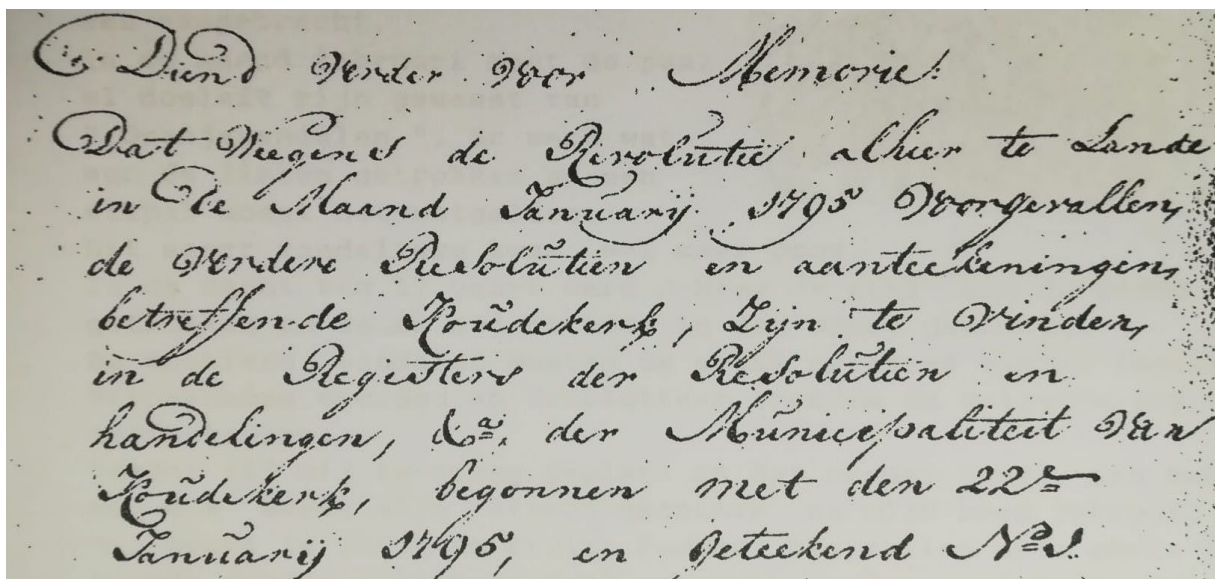
Fluwelen revolutie

In het najaar van 1794 riep het Bataafse legioen in Parijs de patriotten in de Republiek op zich klaar te maken voor de strijd. Een gevecht tegen het adellijke en aristocratische 'ongedierte'. In de winter van 1794-'95 trok het Franse leger onder leiding van de Franse generaal Pichegru samen met de Nederlandse brigadegeneraals Jan Willem de Winter en Herman Willem Daendels de Republiek binnen. Willem V en zijn vrouw vluchtten naar Engeland. Alleen, geen hoveling wil ze vergezellen. De patriotten werden met open armen ontvangen in de republiek. Deze bevrijdde zichzelf, met de hulp van het Franse leger. Een strijd die veel minder bloederig was dan in Frankrijk zelf. Met prinsgezinden werden nauwelijks afgerekend. Zij moesten wel trouw beloven aan de nieuwe staat. Vrijheid, gelijkheid en broederschap gold voor iedereen, ook voor orangisten en regenten. Een fluwelen revolutie maakte Nederland een vrij land, voorlopig.

Het stadhouderschap werd afgeschaft en de Staten-Generaal vervangen door de Nationale Vergadering. De eerste door het volk gekozen parlement kwam bijeen op 1 maart 1795. Het was gekozen door mannen die ouder waren dan twintig jaar, die geen orangist waren of afhankelijk van armenzorg.

Voortaan lag de macht in de Bataafse Republiek bij een democratisch parlement en niet langer bij de steden en provincies. De Grondwet vormde de basis van die nieuwe staat.

Nederland was op dat moment onafhankelijk maar in de komende jaren zou het steeds meer ingelijfd worden bij het Franse rijk onder leiding van een nieuwe leider: Napoleon Bonaparte.

Afbeelding 1 Verslag van de vergadering van de Municipaliteit

In Koudekerk werden schout Gerard Spoors en baljuw Jacob Spoors plotseling overtuigd patriot. In de Nederlands Hervormde kerk werden de wapenschilden van de 'Heeren en Vrouwen van Koudekerk' naar de koorkapel verplaatst. Er werd een vrijheidsboom geplant, vermoedelijk op het plein voor de Hervormde kerk. Deze boom was meerdere malen het doelwit van 'Oranjevandalen'. In februari 1795 werd er aan de linten van de vrijheidsboom getrokken en moest de wimpel het ontgelden.

Tegen die achtergrond heeft *W.M.C. Regt* in 1908 een artikel geschreven voor het Leids Jaarboekje. De bronnen van waaruit het artikel tot stand is gekomen zijn een aantal verslagen in de Municipaliteit (Gemeenteraad) in 1795. Dat deze patriottisch getint waren, valt niet te ontkennen. Dat niet iedereen in het 837 zielen tellende dorp blij was met de komst van de Fransen en de nieuwe Bataafse Republiek blijkt wel uit de strekking van het verhaal hieronder.

De Vrijheidsboom te Koudekerk

Anno 1795

Met behulp der fransche bajonetten had de partij der patriotten over die der prinsjesmannen gezegevierd. Het water, anders onze natuurlijke bondgenoot, was door den al te strengen winter van 1794 op '95 in boeien gesloten en schonk aan Pichegru de schoonste gelegenheid om tot in het hart des lands door te dringen. Over de bevroren stroomen trok het fransche heir (*leger*) naar Utrecht, waar het in de eerste dagen van 1795 zijn zegevierenden intocht hield en van hieruit verspreidde Pichegru (*Frans generaal*) zijn manifest aan het Bataafsche Volk, dat onder de schoone leuze van 'Vrijheid, gelijkheid en broederschap' in snorkende bewoordingen verhaale van de ondragelijke tyrannie waaronder ons land te voren gebukt ging en van het onuitsprekelijk geluk, dat voortaan ieders deel zou zijn.

Als altijd lieten deze dikke woorden niet na den gewenschten indruk op de groote massa te maken. Wie nog niet te volle overtuigd was dat de patriotten het bij het rechte eind hadden, kon het nu worden!

En er waren er zoovelen die thans partij kozen! Maar hoevelen zullen hun stap later hebben betreurd, hun medewerking hebben vervloekt, toen zij de vruchten der revolutie aanschouwden!

De eerste dagen gingen in een roes voorbij. Alom werden vreugdevuren ontstoken en vrijheidsboomen geplant. In wilden rondedans hosten daar bataven en Franschen in broederlijke eenheid onder het zingen van de geliefkoosde "Carmagnole" (*Frans lied, gemaakt tijdens de Franse revolutie*) omheen. Elk wilde getuigenis afleggen van zijn oprechte vaderlandliefde, hetzij door de havelooze en uitgehongerde fransche krijgers aan zijn haard en disch te noodigen, het zij door in taal, gebaren en mode onze zuidelijke burenen na te apen. Er woedde een epidemische koorts van Gallomanie.

Onder in den zak vindt men de rekening. Toen de eerste pret voorbij was, kwamen de verlossers met een bescheiden verzoek voor den dag. Honderd millioen voor oorlogskosten,

afstand van Staats-Vlaanderen en Limburg en het onderhoud van 25000 soldaten. Het was waarlijk niet veel!

Terloops deelen wij hier mede, dat die 25000 man, telkens wanneer ze er presentabel en welgedaan uitzagen, door anderen werden vervangen. Men berekende dat de Bataafsche Republiek op die wijze ongeveer een kwart miljoen fransche soldaten behoorlijk heeft uitgerust.

Afbeelding 2 vrijheidsboom op het koningsplein in Amsterdam (1795) (kunstenaar: onbekend)

Zoo'n vrijheidsboom zag er vriendelijk uit. Een groote mast, stevig in den grond geplant, droeg op zijn met een bol voorzien top een hoed van reusachtige afmetingen, door den blikslager (*ketellapper*) met groote voorliefde en kunstvaardigheid uit diens meest gebruikelijke grondstof vervaardigd. Door de bekwame hand des dorpsschilder deftig in het zwart gestoken, troonde dit kunstproject op zijn hoogen zetel. Jongelingen en jonge dochters, door pure vaderlandsliefde gedreven, hadden zich beijverd den naakten boom zoo fraai mogelijk uit te dossen. In bevallige windingen klommen de slingers van dennegroen omhoog en breede linten met nationale kleuren omstrengelden op hun beurt het groen. Een breede wimpel, rood, òf wit, òf blauw, maar het eerste het meest, zwierde van onder den hoed uit lustig in het rond.

Nu, met zoo'n pronkstuk werd op den 26sten Januari 1795 ook het dorpje Koudekerk versierd. Denkelijk had het zijn plaats op het kerkplein en zeker mogen we aannemen dat

bij de plechtige oprichting heerlijke toespraken zijn gehouden, waarvan het "Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap" den grondtoon uitmaakte, doch het aloude en vroeger zoo geliefde "Oranje-Boven" finaal buitengesloten was.

Dat er niettemin in hetzelfde dorpje nog mannen te vinden waren, wier gehechtheid aan het oude vorstenhuis hun in merg en been zat en die slechts de geschikte gelegenheid den teugel te vieren, kwam eenigen tijd later op het duidelijkst uit.

De morgen van den 18den Maart 1795 was nauwelijks aangebroken, toen een arbeider, die naar het veld ging om in de onontbeerlijke levensbehoeften van zijn gezin te voorzien, zijn schreden over het kerkplein richtte.

Als naar gewoonte valt zijn blik onwillekeurig op den dáár geplaatsten vrijheidsboom. Onthutst staat de man stil, want een zonderling schouwspel treft zijn oog. De mast is halverwege gebroken, hoed en bol zijn verdwenen en het anders zoo vriendelijke dennegroen ligt vertrapt aan den voet des booms. De schoone linten, wier heldere kleuren zulk een vroolijk effect teweeg brachten, zijn door het slijk gesleurd en aan flarden gereten. En aan den overgebleven stomp van den mast is een stuk bordpapier bevestigd, waarop in uitgeknipte en opgeplakte letters en woorden de volgende oranjistische ontboezeming staat te lezen:

”Omdat Zij mij hebben te Vroeg gepland En dat zonder hoofd,
Zo heBBE Zij dus mijn het eerst mijn Staart ontnomen en nu mijn Hoed ontroovt
en mijn dankt ik Royk de Pruize koomen
die zullen mijn gewis verbrande Sonder Schromen
wand en Huis zonder goed fonde Ment
Wort ras ter meer gezenkt.
Vievat Prins van Oranie.”

(Eenige dagen tevoren was de wimpel van deze boom gerukt, zonder dat de daders bekend waren geworden.)

Met open mond staat onze man dit tooneel aan te staren! Wat moet hij doen?

Hij acht zich verplicht den Secretaris op te kloppen, wiens huis het meest dichtbij staat. Met zijn vuisten begint hij, zenuwachtig als hij is, op deur en ramen te rammelen, tot niet alleen deze, maar ook de naburige bewoners verschrikt ontwaken en komen toelopen om te zien, wat er gaande is. Weinig woorden zijn er noodig om het gebeurde mee te deelen en de grootste opschudding heerscht weldra in het anders zo stille dorp.

Terwijl de Secretaris naar het Hoofd van het Plaatselijke bestuur snelt. Komt burger Willem Kasbergen rapporteren dat de aan den boom ontbrekende stukken door hem in de dijksloot over zijn woning zijn teruggevonden. Hoed en bol waren dáár in het water geworpen, doch misschien als aanwijzing met een touw aan een boom op den Heereweg (*huidige Dorpsstraat*) vastgemaakt.

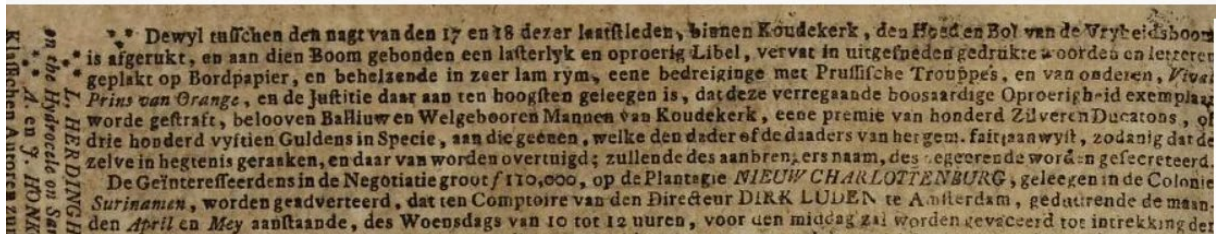
De baljuw, door den Secretaris van het gebeurde onderricht, roept de leden der Municipaliteit bijeen, die, na een grondig onderzoek op de plaats wat in al deze dingen behoort te geschieden.

Van dader of daders is echter geen spoor te ontdekken. Een moeielijk geval!

De vergadering gaat uiteen, de trom roffelt door de straat, de schutterij van Koudekerk komt ten getale van dertig man in het geweer en de Baljuw verschijnt aan het venster van het rechthuis, waar hij de volgende publicatie doet aflezen.

“Dewijl tusschen den nagt van den 17den en 18den binnen Koudekerk den hoed en bol van de vrijheidsboom is afgerukt, en aan dien boom gebonden een lasterlijk en oproerig libel (*pamflet/klaagschrift*), vervat in uitgesneden gedrukte woorden en letteren, geplakt op bordpapier, behelzende in zeer lam rijm eene bedreiging met pruissische troupes, en van onderen Vievat Prins van Oranie, en de Justitie daaraan te hoogsten gelegen is dat deze verregaande boosaardige oproerigheid exemplaar worde bestraft, beloven Bailliuw en Welgeboorenen mannen van Koudekerk een praemie van Honderd Zilveren Ducatons, of driehonderd vijftig Guldens in Specie (*in klinkende munt*), aan diegeene welke den dader of daders aan het gemelde fait aanwijst, zoodanig dat dezelve in hegtenis gerake en daarvan worden overtuigd. Zullende des aanbrengrers naam desbegerende (*indien gewenst*) worden gesecreteerd (*verzwegen*).”

In de vergadering was besloten de vorenstaande publicatie tweemaal in de Leidsche Courant te plaatsen den geschonden boom te vernieuwen en Dinsdag 31 Maart te herplaatsen. Voor de uitvoering daarvan werden de burgers Johannes Mares en Ary van Meurs aangewezen. In weerwil van de groote belooning en de vlijtigste nasporingen bleef de dader onbekend.

Afbeelding 3 Uit de Leyde Courant van 25 maart 1795

De plechtige oprichting van den nieuwen boom ging echter op den bepaalden tijd door en buitengewoon veel werk had men daarvan gemaakt. Niet alleen was hij “veel mooyer vercierd” dan de vorige, maar een gezelschap van tien jonge meisjes, keurig in ’t wit gekleed, en met zorg uit Koudekerks dochtrenschaar saamgelezen (*bijeengebracht*), voerde in plechtigen optocht den nieuwen hoed naar de plaats zijner bestemming. Elk had een “zinnebeeldig” schild (*schild met symbol*) aan den arm en hield den hoed met “nationale linten” vast. Weder was de schutterij onder de wapens, zij haalde de regeering plechtig van het raadhuis af en de wederoprichting nam een aanvang. De baljuw hield een korte toespraak waarbij hij deed uitkomen dat hij niet van plan was het onderzoek te staken naar den snoodaard, die den boom “verfoeyelijk” had geschonden en daaraan het “boosaartig en oproerig libel, even zot als boosaardig” had vastgehecht en voorts dat hij aan het oprichten zou blijven, al werd de boom ook twintigmaal ter neer geworpen.

Deze krasse bedreiging werd gevolgd door een “verrukkelijk musicq” die de maagdenschaar ten gehoor bracht en die niet naliet de saamgevloede menigte bij het eerste couplet vroolijk en opgewekt, bij het tweede ernstig en bij het derde vers weemoedig te stemmen.

Het sloteffect werd echter teweeggebracht door een veelbelovend patriottisch jongmensch, dat zijn overkropt gemoed in de volgende verzen lucht gaf:

“Ziet daar den Vrijheidsboom hersteld

Door vuigen (laf/weerzinwekkend) moedwil en geweld

Te snood (eerloos) ontluisterd en geschonden

Terwijl de boosheid driest (onbezonnen) en stout (brutaal)

Aan ’t plechtig opgerechte hout

Een schand’lijk schotschrift (beledigend, spottend pamflet) had gebonden.

Wien kweld hier d’oproerkrayer mée?

Een schooner boom pronkt weer in stee

De schelm moog in de kosten dragen

Zoo delfd de Mijd haar eigen graf

Rechtvaardigheid schiet toe ter straf

En vind ze in strenge Geeselslagen.”

Jammer dat de punctuatie ons niet geheel en al bewaard is gebleven. We zouden dan dadelijk weten of de tweede regel bij den eersten of bij den derden behoort. Ook lijkt ons de slotsom waartoe de dichter komt een beetje vreemd. Maar voor een goed doel moet men ook niet zo nauw kijken. Althans zoo dacht het auditorium (*de toehoorders*) dat dankbaar huiswaarts ging.

Waarschijnlijk is voortaan de vrijheidsboom ongemoeid gelaten, het tegendeel is ons ten minste niet gebleken.

W.M.C. Regt

Alphen a/d. Rijn.

Tot zover het artikel uit het Leids Jaarboekje van 1908.

De rust was niet geheel teruggekeerd in Koudekerk. De schout beloofde bij de inwijding van de boom dat deze telkens weer hersteld zou worden mocht de boom vernield worden. Hij stelde ook strenge straffen in het vooruitzicht aan hen die steeds de publicaties van het publicatiebord bij het gemeentehuis verwijderden. Op 2 mei werd uit voorzorg de jaarmarkt en de kermis van dat jaar verboden. De zomer van 1795 werd gedomineerd door het conflict tussen de Hervormde dominee Reinier Sweigholt (1763 – 1836) en de gemeenteraad. Hij was getrouwd met Adriana Catharina Vosmaer (1755-1839), de ambachtsvrouw van Koudekerk en Poelgeest en daardoor verwachtte de Municipaliteit weinig goeds van hem. In een verslag van 15 juni stond: *“Hij zal de beginselen der vrijheid tegengaan, het oude bewind handhaven, waardoor eenvoudigen of lichtgelovigen op een dwaalweg worden gebracht.”* In juni 1795 werd hij uit zijn ambt gezet. De gemeenteraad besloot dat de keuze van nieuwe ouderlingen en diaken of een dominee eerst, geheel onterecht, aan de raad moest worden voorgelegd. Dit, het ontslag van de dominee en de benoeming van drie meer vooruitstrevende ouderlingen betekenden een zware slag voor de Oranjegetrouwen. De Oranje-oppositie bleef de volgende drie jaren van zich laten horen maar ging wel steeds meer ondergronds.

Nieuwetijds dingetje

Vrijheidsbomen kwamen voort uit een eeuwenoude traditie: op 1 mei werden bomen geplant als vruchtbaarheidsrituel. Deze bomen werden versierd en men bracht lof aan de zittende vorst.

De traditie van het planten van een vrijheidsboom als teken van verzet en hoop ontstond in de Verenigde Staten in de 18^e eeuw. Deze bomen vormden een soort overgangsrite en stonden symbool voor het begin van een nieuw tijdperk. Een tijd van bloei, gekenmerkt door vrijheid, gelijkheid en broederschap.

De eerste Liberty Tree stond voor zover bekend in Boston. Het was een iep die in het jaar 1765 een centrale ontmoetingsplek werd voor Amerikanen die onafhankelijk wilden worden van Groot-Brittannië.

Dit fenomeen vloog over naar Frankrijk tijdens de Franse Revolutie in 1789. In Parijs werd de eerste Arbre de la Liberté gepoot.

In 1794 werd er voor stadhouder Willem V in Den Haag nog een meiboom geplaatst, een jaar later weer een maar nu een anti-orangistische vrijheidsboom.

De bomen werden vaak ingehuldigd met een lied of toespraak gericht tegen de stadhouder en regenten. Het kon om een echte boom gaan of een versierde paal. In top altijd een vrijheidshoed of -muts.

De Fransen vroegen enorme bedragen voor hun hulp. Daardoor sloeg de stemming in Nederland om en werden de vrijheidsbomen op den duur gezien als symbool van de Franse overheersing.

Bronnen:

* De Oranjepartij in Koudekerk aan den Rijn (1795-1798) samengesteld door Bas Vos. Jaarboek van de Historische Vereniging Koudekerk 1989.

* De Vrijheidsboom te Koudekerk, W.M.C. Regt. Leids Jaarboekje 1908.